

5.1 מלכויות

א. מדרש"א

ב. אמת ליעקב עמ' 62.

וראה עוד:

חתם סופר, ד"ה ואמר, פירוש ע"ד הדרוש על שלמה המלך
בן יהודע, ד"ה אקרוקתא, פירוש ע"ד הסוד.
חידוש אגדות מהר"ל, ח"ג עמ' פח, הדברים הנבדלים מן המציאות
באר הגולה באר חמישי עמ' פח.

5.2 – רעה שאחריתה טובה

א. פירוש על כמה אגדות, הגר"א, עמ' לג.

ב. יערות דבש, דרוש טז, עמ' רנז.

ג. עוללות אפרים, ח"ב, עמ' תרכג.

ד. מאמרי הראי"ה, ח"ב עמ' 429.

וראה עוד:

מלבי"ם, תורה אור, בראשית פ"ב אות ב, קידוש השם.
יד יוסף על "עין יעקב", בענין מחוסרי אמנה.

5.3 – עולם התפילה והניגון

ראה עוד: ליקוטי מוהר"ן ג, טו.

5.4 – קנייני העולם וחמודותיו

א. עקידת יצחק, שער כד.

לדידי חזי ל

היהיא אקרוקתא ברי. יש לפרש בזה כמו שראה לניאל המלכות המושלות בעולם כחיות רעות מדוגמא זו ראה רבנן המלכות מבית שני עד ביאת גואלנו צבי ואמר דחזי אקרוקתא רמו על מלכות יומת וע"ש חכמת יומת נקרא לפרד"ע וכמה היה שיחין בתי כמו שפי' החרגוס ששים המה מלכות וגו' הוא מלכות אלכסנדרוס מוקדון ואמר דאחא חמינא ובלעה הוא מלכות אדום שבלעה מלכות יין ומוקדון וקראה חמין ע"ש נחש הקדמוני וע"ש כעסו עמטו שהחריטו צהמ"ק וכתיב אן כי חמת חנייס ינס: ואמר דאחא פוישקנצא ברי. הוא עורב נקבה והוא מלכות ישמעאל שהוא טמא מלך אמו הגר ובפרק החובל בן אמרו לא לחנם הלך זחור אלל עורב דהיינו ישמעאל אלל אדום ואמר דסליק לא"י וכשה יתיב שם באילנא דהיינו סוכת אברהם שהצניחו והפריתי אותו וגו' בן ונתתי לגוי גדול שאברהם הוא אילנא דחזי ע"ש אס יש סה עין וע"ש דן וטעו אשל בצאר שבע ואמר חזי כמה נפיש וכתיבה וחיליה דההוא אילנא דייטע אשל דעדד וכתיבה והצניחו נטייה ובידו א"י ורוב הגולה עד טא יום הגאולה צבי א"ס:

אן דברים לב, לג. בן ב"ק דף צב ע"ב. גן בראשית יז, כ. דן בראשית כא, לג.

1. ב. אמת ליעקב

שנקראין אקרוקתא אחא פושקנלא ובלעה לתנינא ופרש"י עורב נקבה ופירש המהרש"א שזהו ישמעאל לפי שכל טובתו אינה אלא מהגר שהיא נקיבה ומלכות ישמעאל נקרא גלות האחרון וסליק יתיב היינו שעלה לארץ ישראל דבכל מקום שרונה לומר בש"ס שהלך לא"י אומר בלשון סליק ויתיב היינו שיושב שם בשלוה כחמרא על דורדייא ואין שום אימה יכול להזיזן משם אף שלוקחין ממנו לפעמים מקומות אחרים מכ"מ אינו יכולים ליקח מהם באילנא דהנה ישמעאל כאשר השליכה אותו הגר תחת אחד השיחים ותירגס המתרגס תחות חד מאילני' ושם עשה תשובה ובזכות התשובה שטעה שם ישמעאל הובטח מהקב"ה כי לגוי גדול אשימנו וגדול היינו גדול באיכות ובשכר זה ניתן לו א"י כל ימי היותן ישראל בגלות עד ימות המשיח וכן פירש בעל הטורים ריש פרשת תולדות דכאשר יפול ישמעאל יבא משיח. ואמר תא חזי כמה נפיש זכות וחילו דאילנא וכו' אמר רב פפא אי לא הואי התם לא הימני כלומר שהוא גם כן ראה זה צרוה"ק וחילו לא היה ראה צרוה"ק שלי שמעאל יהיה ארץ ישראל עד ימות המשיח לא הימניה שיהיה כח התשובה גדולה כל כך:

ש"ח אמר רבה בר בר חנה לדידי חזו לי האי אקרוקתא דהוי כי אקרא דהגרוניא ואקרא דהגרוניא כמה הוי שפין בתי אחא תנינא בלעה אחא פושקנלא ובלעה לתנינא וסליק ויתיב באילנא וכו' עיין שם, נראה בכוונתם דהנה ישראל נקראין אקרוקתא דכתיב (בישעיה כ"ב) בשעת חורבן כי יום מהומה ומצוה וגומר מקרקר קור ושוע אל הבר ומשום הכי נקראין ישראל בשעת חורבן אקרוקתא דהוי כי אקרא דהגרוניא דיבר ברמו ומפרש הש"ס רמיזתו ואמר אקרא דהגרוניא כמה הוי שפין בתי כמ"ש הרשב"ס שם וז"ל אקרא דהגרוניא כמה הוי הש"ס קאמר לה לפרש להא דרבנן, והכוונה דכתיב בשיר השירים ששים המה מלכות ופירש רש"י אברהם ויולאי חללו הם ששים וכו' אחא הוא יונתו הן ישראל הרי מצואר שהישראל נבחרו מס' בתי אבות וקודם החורבן חטאו כל כך עד שנאמר עליהן הנה ככל הגוים בית ישראל ולזה אמר דהווי כס' בתי היינו ככל הגוים אחא תנינא ובלעה פירוש דהנה לור אשר התריב את ירושלים נקרא תנין כדכתיב ישעיה ע"ז והרג התנין בים ופירש רש"י הוא לור שהוא ראש וכן כתיב וכו' והן יונים וכו' וזה שאמר אחא תנינא ובלעה דהיינו לישראל שנקראין

1א. פירוש על כמה אגדות - הר"א

ההיא אקרוקתא. אמרו רז"ל במדרש שמות רבה (כפ"ז) זואה ח"ב ל א"י, למה לקו המצריים בצפרדעים בשביל שבטלו את ישראל מלעסוק בתורה, כהדין צפרדע ולא שכיך ימא ולילה ולכן נקרא הת"ח צפרדע, לכן אמר רבב"ח במליצתו שראה תלמיד חכם אחד דהוה כי אקרא דהגרוניא ואקרא דהגרוניא כמה הוי שתיך בתי.

וענינו כמו שנאמר, ששים המה מלכות וכו' אחת היא יונתי תמתי (ס"ה) ו, ששים מלכות, המה ששים מסכתות (במל"ל יח, כ"א), אחת היא יונתי תמתי, היא היראה (ל"מ) שהיא עומדת לעד, כמו שנאמר, יראת ה' סהורה עומדת לעד (תהלים י"ט, ו), וכן אמרו, והיה אמונת עתיך כו' (ישעיה לג, ו'), אמונת זה סדר זרעים כו', ואפילו הכי אי יראת ה' כו' (שם לא א'), וכוונתו שראה תלמיד חכם בקי בכל הש"ס.

אתא תנינא ובלעה. על דרך שכתוב, ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לוייתן נחש בריח ועל לוייתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישעיה כ"ז, א'). והענין כמו שאמרו בזוהר (ל"מ וע"י) זואה ח"ב לה א"י, כי שני תנינים הן, אחד הוא על עפר משלל ונקרא נחש, כמו שנאמר, ונחש עפר לחמו (ישעיה ס"ה, כ"ה), והשני בים ונקרא תנין, כמו את התנין אשר בים, מפני שהם שני יצדין, האחד בא משוט בארץ ומהתהלך סביב עמי הארצות שהילוכן בארץ, ולכן נקרא עם הארץ, זה היצר נקרא נחש. והשני נקרא תנין השוחה בים סביב התלמידי חכמים שהילוכן בים התלמוד ובמעייני החכמה, לבטלן מעסק התורה, כמו שדרשו בזוהר (ח"ג ק"א א') על פירשת ויעלו בנגב (במלכ"י, כ"ג).

ואמרו רז"ל, לוייתן נחש בריח ולוייתן נחש עקלתון הם זכר ונקבה (כ"ז פ"ג), ואמרו, גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ כו' ונשותיהן יותר מהם, תנא שנה ופירש קשה מכולן (פסחים מט כ"ג), וזה אמרו על לוייתן נחש בריח ועל לוייתן נחש עקלתון שהם עמי הארץ, והרג את התנין אשר בים, שהוא אשר שנה ופירש, וזה אמרו אתא תנינא ובלעה, הוא השנה ופירש.

אתא פושקנצא ובלעה לתנינא. עניינו כמ"ש שחורות כעורב (ש"ס ה, י"א), במי אתה מוצאן במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב (פירוכוני כ"א פ"ט), ועל זה אמר, מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו (איוב ל"ח, א'), וכן, גותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמ"ז, ט), והוא על דרך שאמרו רז"ל, אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו, ז), אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימים עצמם כבהמה (חולין ה' ב'), ולפי שפיתוי היצר מצד חסרון מזונות, על דרך שדרשו בזוהר"י על ארץ הנגב נתתני (ישעיה ס"ו, ז), לכן אמר, לבני עורב אשר יקראו, למי שנעשה אכזרי כעורב הקב"ה גותן להם לחם, וזה אמרו, אתא פושקנצא ובלעה לתנינא, וזה מדויק מה שפירש (רש"י) [ר"ש"י] עורב נקבה, כי משונה היא בטבעה נגד אם הבנים לכל בעל חי, והוא מליצה על תלמיד חכם שנעשה אכזרי על בניו ועוסק בתורה יום ולילה.

וסליק ויתב באילנא. פירוש, מה עושה לו הקב"ה, מזמין לו אדם להחזיקו כיששכר וזבולון, וכן אמר, ויבואו מרתה וגו' (שמות ע"ו, כ"ט), פירוש שבא בעוה"ז במזל רע, כי מזונא לאו בזכותא תליא אלא במזל תליא (מו"ק כ"א א'), ולא יכלו לשתות מים ממרה מחמת דוחקם, ויוריהו ה' עץ (שמות ע"ו, כ"ט), שהוא אחד ממחזיקי תורה, כמו שאמרו, עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג, י"ח), ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה (כפ"י) כיזשלמי סוטה פ"ז ה"ד פ"י פנ"מ ט"ס ומיק"ר כ"ה, א'), וזהו כוונת אומר, סליק יתיב באילנא.

תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא. פירוש, מה גודל כחו, לפי שמצאנו ראינו יעקב ומשה הקדימו ברכות זבולון ליששכר (בבב"ב פ"ג, י"ג, דכ"ט ג, י"ח), וכן אמר, אחרי ה' אלהיכם תלכו ובו תדבקון (דכ"ט י"ג, ט), וכי אפשר לידבק וכו' (כתובות ק"א ב'), ומה שאמר נפיש חילא, כוונתו על גודל צדקתו אשר יכול לכבוש את יצרו לחלק נכסיו, כמו שדרשו (קידושין מ"א, ויק"ר א, א') על פסוק גבורי כח עושי דברו (תהלים ק"ג, כ), וכן הוא אומר אשת חיל מי ימצא וגו' כפה פרשה לעני (משלי לא, י"ז), וכן בבעזא אמר, גבור חיל (כ"פ ב, א') על שם צדקתו וכבישת יצרו עם רות.

א שם איתא שישאל הם בצפרדעים שמשכחים להקב"ה יומם ולילה ולא משום שעוסקים בתורה, ואולי הגר"א גרס כן שם או שכן הוא במדרש אחר, אבל מש"כ בפנים "שמות רבה" ל"מ וכנראה הוא הוספת המגיה.

ב פ"י בצפרדע הוה שאינו שקט יומם ולילה.

ג פ"י במאמר הזה.

ד שם: והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמה ודעת יראת ד' היא אוצרו.

ה דרשו כל אחת מהלים שבפסוק הנ"ל על אחר משה סדר משנה, וסוף הפסוק: יראת ה' וגו', בא ללמד שמ"מ כדי להחזיק את כולם צריכים יראת ה'.

ו ע"פ איוב מא, כה, פ"י שיש לו ממשלה על הארץ.

ז ע"פ איוב א, ז, שהשטן בא "משוט בארץ ומהתהלך בה".

ח כלהלן בענין שנאת עם הארץ לת"ח.

ט בזוהר שם דרשו כל פרשת ויעלו בנגב (במלכ"י, י"ג, ז-כ"ט) על עניני לימוד התורה וזה שנאמר (ש"ס, כ"ט) "עמלק יושב בארץ הנגב" דרשו על היצר הרע המעכב את האדם מלכות בתורה, והוא המקור לדברי הגר"א כאן. ומה שנדפס בד"ק "על פסוק ויעלו בנגב" הוא ש"ס כי זוהר לא נאמר על הפסוק הזה, ובדפוס"ד איתא "על פ' ויעלו הנגב" ובדאי הכוונה "על פרשת וכו'" ועפ"ז מלאתי כאן את ה"פ".

י המאמר השלם: גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עובדי כוכבים את ישראל.

יא ח"ל כינו שני היצ"ר הנקראים בכתוב "נחש בריח ונחש עקלתון" בשם "עמי הארץ", ואת היצ"ר הנקרא בכתוב "התנין אשר בים" כינו בשם "שנה ופירש".

יב פ"י במי אתה מוצא דברי תורה כמי שמוכן לעסוק בתורה למרות שאין לו לפרנס את בניו, כמו העורב שאינו מפרנס את בניו כבשר"י שם, והיינו שבוטח בה' שיזמין לו פרנסה כלהלן.

יג נר' שבמקום "בזוהר" צ"ל "רז"ל" וכוונתו לתמורה טו א' שדרשו שם מפסוק זה "המנוגב מכל טוב", ובא הגר"א לומר שעיקר פיתוי היצ"ר לביטול תורה הנלמד בזוהר מ"עמלק יושב בארץ הנגב" הוא הפיתוי מצד ה"נגב", המנוגב מכל טוב כמו שדרשו בתמורה, והיינו מצד חסרון מזונות.

יד היינו רש"י בסוגיין ב"ב ע"ג ב'.

טו כמו שזבולון בן יעקב החזיק את יששכר אחיו כדי שילמד תורה, ע"י רש"י דברים לג, י"ח.

טז שם: ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם וגו'.

יז שם (אחרי פסוק הנ"ל ויבאו מרתה): ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים וכו'.

יח שם, על הפסוק (דכ"ט ז) כ' לאהבה את ה' אלהיכם ולדבקה בו: וכי אפשר לדבוקי בשכינה והכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה, אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח המסנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

יט בקידושין שם: במעשה ברבי צדוק שתבעתו אשה לעבירה וכבש את יצרו; וביק"ר שם: בשומרי שביעית הכתוב מדבר וכו' שרואה את שדהו וכרמו בורים ושוקק האם יש לך גבור גדול מזה.

כ שהתואר "אשת חיל" ניתן לאשה המתגברת על תאוותה למטון ופורשת כפה לעני.

1א. פירוש על כמה אגדות – הגר"א (המשך)

וכן אמרו, הני ברכי דרבנן דשלהי מינייהו הוי (נכונה ו א),^כ ענין כוונת רז"ל הוא על מחזיקי התורה כי הם נקראים ברכי דרבנן, כמו שאמרו בזהר (ח"א קפ"א א'^כ), וכן אמר, וירא כי לא יכול לו (בבאבא לכו, כו), פי' שלא יכול לבטל ת"ח מעסק התורה, מה עשה, ויגע בכף ירכו (ס), פירש שהסית את מחזיקי תלמידי חכמים שלא יחזיקו עוד את התלמידי חכמים (זוהר ח"א קפ"א א'), וזה אמרו, הנהו ברכי דרבנן דשלהי מנייהו, פירוש, מן הסטרא אחרא שהם מתישין כחן ומרפין לבבם.

ואל יאמר^כ מפני עול המסים וארנוניות, הלא זה אמרם רז"ל, כל הפורק ממנו עול תורה, פי' להחזיק תלמידי חכמים, נותנים עליו עול דרך ארץ (אבות פ"ג מ"ה), שהוא המסים וארנוניות.^כ וכן אמרו, עשירי בכל יורדי גהינם הן (כלה לכו כ' פ"ג), פי' לפי שאינם מחזיקים ידי תלמידי חכמים.

אמר רב פפא בר שמואל אי לאו דהואי התם לא הימנא. פירוש, התם בארץ ישראל, כמה שאמר מהתם להכא (פנהלנין ס' א' ועור),^כ לא הימנא, לפי שבבבל לא ראה כלל מחזיקי תורה.

כא פי' הברכיים של החכמים המתעופות באות מהם (מן כוחות הרע).

כב שם משווה ברכי דרבנן לירך שלהלן בזהר פירש דהיינו מחזיקי ת"ח.

כג פי' העשירים.

כד לכאור' הפסוק הזה שייך לסוף הקטע הבא.

כה שארץ ישראל נקראה "התם" לבני בבל.

2ב. יערוזת דבש

מתעה, ונחש ארס בשיניהם שיכחשו בבריאת עולם ויאמרו עולם קדמון ויכחישו בבחירה, ושהאל מנבא בני אדם, ויהרסו תורה ומצותיה, כאשר הזהירו רבים ושלמים להתרחק מחמת תנינים יין אריסטון ימ"ש וחבריו:

וזהו אתא תנינא ובלעה, וכלא נחשבת חכמת טבעי מציאות, נגד חכמת פילוסופים אלהות וכדומה. אבל אתם הלומדים תורתנו לשמה, שהם נדמים כעורב, דכתיב קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, שדרשו [עיוובין כב] על תלמידי חכמים שמשחירים עליהם כעורב, ולכך אמרו נקבה, דאמרו [פנהדרין כו] תושיה, שמתשת כח כנקבה, והם הלומדים תורה לשמה, והם הבולעים הכל וסומכים בתורה, דהיא אילן עץ חיים, ולכך סליק באילנא, ואמרו חזי כמה נפיש חילא דאילנא, דהיא התורה הנותנת חיים ומרפא ללומדיה לשמה. כל הוגים בה יטעמו טעם, עץ חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר, וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים לנצח אמן:

וזהו הלומדים תורה לשמה, מתוך אהבה יש להם מרפא, דכתיב [שופטים ה' – ל"א] ואוהביו – שהם לומדי תורה לשמה – כצאת השמש בגבורתו, כי אז מלאכי רחמים ורפואה, כן היא התורה, ולכך נאמר כצאת השמש, ובאמת התורה מחזקת לומדיה לשמה, כאמרם ב"ב [דף עג] כמעשה דרכב"ח דראה צפרדע כאקרא דהקרונא דהוא ס' בתי, ואתא נחש ובלעה, ואתא פושקנצא, ופירש"י עורב נקבה, ובלעה, ויחייב וסליק באילנא, פוק חזי כמה נפיש חילא דאילנא, והוא כי חכמי טבע לחקור בטבעים מחצבים מתכותים ב"א ושאר טבעי יסודות ותחבולות שקורין פיזיקו, נדמה לצפרדע, כי הוא תמיד מגיד מעשה ה' ונפלאותיו, כסדר הטבע וגדולת הסדר מתהום ארץ עד שמים ממעל, והוא לתועלת בכל עמים ויושבי ארץ, אשר ממנו נתייחדו כל תחבולות פעולתם של אומנים מעשה אדם ובהם נשתרשו:

ואמרו כי המה ס' בתיים רומזים על כל עמים, דכתיב [שה"ש] ששים המה מלכות, ועיקרו של עמים הם ס', כנודע במדרש [ילק"ש ח"ב רמז תתקצ"ב], כי עשרה הם עשרה עמים שנעקרו ונאבדו, וזהו הצפרדע שממלא ס' בתיים, ובוה אין דבר מינות ואין דבר מתעה האדם מתורת ה' ועבודתו, וכמאמר הרמב"ם, כל מה שדיבר הפילוסוף מתהום ארץ עד גלגל ירח כולו אמת, אבל על זה יסוד הפילוסופים למודים במחקר השמימי בענין מלאכים ושכלים נבדלים וענין אלהות, וזהו דבר

ג2. עוללות אפרים

נבלעם כשאל חיים. וכן היצר הרע המושך כחו מן הנחש הקדמוני מתגרה בתלמידי חכמים. ואתא פושקנצא היינו עורב ובלעה לתנינא רמז למי שעוסק בתורה שנמשל לעורב על דרך שאמרו רז"ל במסכת עירובין על פסוק שחורות כעורב במי אתה מוצא התורה במי שנעשה אכזרי על בני ביתו כעורב או רמז להמשחיר פניו על דברי תורה כעורב ואיש כזה בלע התנינים על דרך שאמרו השכם והערב לבית המדרש והם כלים ואמרו רז"ל אם פגע בכך מנוול זה משכהו לבית המדרש כו' וסליק יתיב באילנא שלא די שאין הרשעים או היצר הרע יכולין אליו אלא שלסוף יעלה במעלות על גבי אילנא היינו התורה שנאמר כי עץ חיים היא וגומר וכתיב בראש מרומים תקרא על גפי מרומי קרת. תא חזי כמה נפיש חילא דההיא אילנא שהוא סובל את הכל ומכלה את הרשעים והיצר הרע וכל הקמים עליו. אמר רב פפא אי לאו דהוינא התם לא הימניה כי קרה לו כאלה שנפגע מרשעים וניצול מתוך התורה כאמור. אמר רבה כו' חזינן ההוא כוורא דיתבא ליה אכלא טינא באוסייה כו' :

במאמר זה יתבאר שהעוסק בתורה שני מיני אויבים נופלים לפניו דהיינו האויב **מאמר ד** החיצוני בקום עליו אדם והאויב **דרוש על התורה** הפנימי דהיינו היצר הרע זה"ש **שמנצחים ב' מיני** אריכים **ההיא** אקרוקתא דהיינו צפרדע והיא כי אקרא כו' ר"ל נמשלה הצפרדע לחכמים מוכיחי הדור שנאמר קרא בגרון אל תחשוך והגד לעמי יעם וגומר וזהו אקרא דהגרונאי על דרך קרא בגרון. והמשיל להם הצפרדע המשוררת שיר המים כך החכמים משוררים שיר המים התורנים וצפרדע מלה מורכבה - צפר דיע שדעת אור שכלו מאיר בבוקר וכצפרא. ואקרא דהגרונאי היתה שתין בתי כד"א ששים גבורים סביב לה כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמתה של תורה כי מספר ס' כולל כל התורה כי כ"ד ספרים מקרא וששה סדרי משנה הרי שלשים וכתיב כי כפלים לתושיה שיש לכל התורה פירוש נגלה ופירוש נסתר כמ"ש אחת דבר אלהים שתיים זו שמענו הרי ששים.

אתא תנינא בלעה הם הרשעים המתקנאים בהם כד"א כבלע רשע צדיק ממנו והמשילו לתנין כמ"ש בפרעה התנין הגדול וגומר וכתיב חמת למו כדמות נחש וגומר והם אומרים

ד2. מאמר הראי"ה

הנה עיקר מדת התורה היא חסד, כמ"ש כ בנוסח התפילה 'כי באור פניך נתת לנו תורת חיים ואהבת חסד'. אמנם שלמות התורה ושורש האמונה שיהיו כל המדות כלולות בה בסוד האחדות, וגם מדת האכזריות כשמשתמשים ממנה לקדושה היא דבר המשלים את התורה. והנה שורש החסד תחילה פועל לאהוב את עצמו, שזהו ג"כ חסד, כדחז"ל על שמירת הגוף: בואו נגמול חסד להדא עלובתא וכדכתיב 'גומל נפשו איש חסד' (משלי יא יז, ויקר"ר לד ג), אבל כשעל פי התורה מזדמן שצריך למסור נפשו למדות אכזריות כדי לקדש שם שמים, [אך] אצל איש בעל מדות טובות הוא דבר קל למסור נפשו ועצמו במקום הצריך, אבל להיות אכזרי על אחרים הוא דבר יותר כבד ומנגד למדות הטובות,

אך כשמזדמן שהשעה צריכה לכך נאמר ע"ז 'ארור מונע חרבו מדם' (ירמיה מח ו), ושאל נכשל בחמלתו על עמלק. אך כ"ז אינו כ"כ כבד כשהאכזריות היא על גוים, כמו שלפעמים צריך להתאכזר ג"כ על פושעי בני ישראל, שהם נחשבים בניס ממש לכל יראי ד', וע"ז נאמר 'ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע' (דברים לג ט), וזאת היא האדירה שבמדת האכזריות. ועכ"ז לא נמנעת מחק השלמים, ואינו מתרחק עי"ז מהשלמות. אדרבא בזה הוא מעטר שלמותו ועולה ומתחזק בעץ החיים. ומזה אנו יכולים להכיר כח הגבורות הקדושות הנכללות בתוה"ק, שאורייתא בגבורה איתיהיבת. ובאמת, הרואה מרחוק אדם מתנהג במדת אכזריות אינו יכול לצייר שעוצם עיקר כוונתו לקדושה ולחסד אמיתי, רק מי שמגיע למעלה זו הוא בא למקום איש כזה ורואה איך כל מחשבתו היא רק לחסד, הוא מאמין שהוא אחוז בעץ החיים שהוא מקור החסד והרחמים ע"י מדת אכזריותו.

וז"ש לדידי חזי לי ההיא אקרוקתא, צפרדע. דהצפרדעים מסרו נפשם על קידוש השם במצרים, וכדאמרי' בפסחים (נג, ב) שחנניה מישאל ועזריה למדו ק"ו מצפרדעים למסור נפשם על קדושת השם לכבשן האש. דהויא כאקרא דהגרוניא, דהיינו שנכללת בכל מיני גבורות, ש'ששים ה'מה מ'לכות' (שה"ש ו ח), סוד שתין פולסי דנורא, סוד הגבורות הנכללים בו"ק כ"א כלול מעשר, וענין אקרא דהגרוניא מלשון גרון, שהגרון בו רמוזים הדינים, ע"כ סוד השחיטה מהצואר, שמגירים ומוציאים ממנו הדינים ועי"כ הותר. ואקרא דהגרוניא כמה הויא שיתין בתי', רומז לס' בתי דינים, דהיינו שיש בחי' זו בנפש, שכל מדות הרוח מתלהטים בדינים, ומתאכזר עצמו במס"נ על קידוש השם. אולם כ"ז אינו כ"א אכזריות על עצמו, אבל גדולה מזו כשמתלבש באכזריות על אחרים לצורך קידוש השם להנקם מאויבי ד', וזהו אתא תנינא — שהוא אכזר — בלעה, שבטל מדת אכזריות של עצמו נגד מדת אכזריות על אחרים, שהיא אכזריות יותר גדולה. אך כ"ז הוא כאין כ"ז שאינו צריך להתאכזר על בניו, אבל לפעמים אתא פושקנצא דהיינו עורב נקבה מלאה דינים ואכזריות על בניה, כעורב שהוא אכזרי על בניו. ובלעה עד שלא נודע שבא אל קרבו מדת אכזריות לגבי עצמו והזרים ממנו, נגד מדת אכזריות על בניו. ועכ"ז סליק ויתיב באילנא בעץ החיים, להפריח פרי חסד וטובה בעולם, כי כל מגמתו היתה חסד וטובת העולם כולו כמה שמבער קוצים מהכרם. אמר רב פפא בר שמואל: אי לאו דהואי התם, שבאתי לכלל מדה זו לקיימה בעצמי, לא הימניי שכ"ז יעשה מצד חסד וקדושה. וע"ז אמר תא חזי כמה נפיש חיליה דאילנא, כי כל הדינים הללו הוא לתכלית חסד, אנו יכולים ללמוד כמה גדול כח החסד עד שכל הדינים הללו בטלים לגביו ונכללים בו, והמה נחשבים ג"כ על גורל החסד.

4.4. עקידת יצחק

אמר רבה

בר בר חנה לדיני חזי לי הוה אקרוקתא דהוה כי אלקרא דהגרונזי יאקרא דהגרונזי הוה
 כבה שחין בתי ואחא הוה תנינא ובלעא ואחא הוה פסקגלא ובלעי' להוה תנינא וסליק
 ותיב על גב חילגא חזי כמה נפיכי חילי דהוה חילגא אמר רב פסא בר רבי שמואל אי לאו
 דהוה המן לא הימני. והוא כי זה החכם בטוב דעתו ושכלו אמר שנראה אליו תוכן העולם
 הזה ומיני טובותיו ואופן שמוש בני האדם בהם וסופם והדיעו למשכילים כמה שחדה להם
 חידה ואמר לדידי חזי כו'. המשיל לכל קנייני העולם וחמדותיו אל הפרדע. לפי שמלבד
 שהוא על הרוב מזון מוכן ומורגל אל החנין אשר בו יושלם המשל הנה היא מתדמה
 ומתחשח להם מכמה לדדן. האחד בקרקורה הידוע והמיוחד אליה אשר עליו קראו
 שמה אקרוקתא. כי פיה תמיד מלא בירה ולשונה ערב ובקר רנה כמו שהטובות האלו הם
 משמייעים תמיד קול רנה ויבועה באהלי העלמים עם שזה וזה הוא שיר של פגעים. השני
 כי שטח עורה הוא מזמר עקודים נקודים גם עיניה ערוטות כספירים כמו שטוב העולם
 מתראה לבעליו עלוא ועקוד עם נקודות הכסף בכבר פנים וטוב רואי. השלישי שהיא קלת
 הדילוג והקיפוף מן אל זן כמו שמדרך הקניינים האלה לדלג על המפתח ולקפוץ מבית לבית
 ומרשות לרשות וכמו שאמרו חז"ל גלגל הוא שחור בעולם (שבת קנ"א): אבל אמר שראה
 אותה גדולה כעיר בת ס' בתים לומר שזאת הבריה ואם קטנה היא תכלול כל עיני קנייני
 העולם הזה כלליהם ופרטיהם כמו שמספר הם' הוא כולל כל חלקי המספריים כי על כן
 ישהמכו בו כל בעל החשבונות ואמר שזאת העיר שכן היא כלילת יופי שראה שבה חנין אי'
 ובלע אותה בכמותה ואיכותה גם יכול לה והוא באמת משל כזון וקרוב אל עולם הכוסף
 והחמד האנושית הבלתי מבוטרת אל אלו הקניינים העולמיים אשר רחיצה להם נפשה
 ופערה פיה לבלי חוק כמו שאמרנו ואחר שאפה כחנין רוב רובי רבנות מהם נכספה
 וגם כלתה כפלי כפלים מזרחשונה כמו שאמר שאלו ואבדון לא תשבעה ועיני האדם
 כו' (משלי כ"ז). כאשר יתבאר. וזה החנין הוא בעצמו הגתש הקדמוני אשר השיא
 ופתח חם כל חי לפתוח פיה ולבלוע הפוח או פגה או חיזה פרי שהיה אשר באמת לא
 היחה הפרדע הזאת בדמותה צלמה ומי' כבר נזכר זה החנין במשל העלוקה שזכרנו.
 ואמר כי עודנו באבו וכל קנייני העולם בקרבו עוד מעט בא עורב אחד יפרוש כנפיו יקחהו
 יבארו. הנה באמת העורב הזה מקיל נהי קריאהו גם מקדרות ככותו נכר שהוא שטן
 הוא מלאך המות אשר בולח בו גם כי הקדרות והשחרות סימן אל החשך המורה על ההעדר
 הכרוך בעקבי כלנו מאד שהוא ערב להחזירו לאפיסתו ויורה כי המות יכלה ויפסיד כל טוב
 העולם הזה המדומה בכל מעשה תוקפו וגבורתו, הנה כי העורב מוכן לפרוע פרעות
 ולנקום נקמת הפרדע מיד החנין כי ע"כ נשחמשו בשניהם הרבה בהגדות ההמה כדילא.
 הם שכלל החכם עד הנה כל מה שאמרנו מדמוי אלו הטובות וכזביהם ומבולמוס רעבונם
 ומקלות הפסדם.